

KAJIAN FILOLOGI SÁHÁ PIWULANG ÈSTRI WONTÈN ING SÊRAT SÊSORAHIPUN TIN SASTRÁ WIRYÁ

PHILOLOGY STUDY AND SCIENCE FOR WOMEN IN SÊRAT SÊSORAHIPUN TIN SASTRÁ WIRYÁ

Déning: Tamara Nurwidyaningtyas, Prodi Pendidikan Bahasa Jawa, Fakultas Bahasa dan Seni Universitas Negeri Yogyakarta

Pos-el: tamara.nurwidyaningtyas@gmail.com

SARINING PANALITÈN

Panalitèn mêniká ngêwrat ênêm ancas panalitèn, inggih mêniká *deskripsi naskah SSTSW, transkripsi teks SSTSW, transliterasi teks SSTSW, suntingan teks SSTSW, terjemahan teks SSTSW*, sáhá ngandharakên isining *teks SSTSW*. Panalitèn mêniká ngginakakên *metode panalitèn deskriptif sáhá panalitèn filologi modern*. *Metode panalitèn deskriptif* dipunginakakên kanggé nggambarakên *teks SSTSW* kanthi *objektif*. Wondéné, *metode panalitèn filologi modern* dipunginakakên kanggé naliti *naskah SSTSW*. *Sumber panalitèn mêniká naskah sáhá teks SSTSW* ingkang kasimpên wontên ing *Perpustakaan Rumah Budýa Têmbi Yogyakarta*. Cârâ *analisis data* ngginakakên cârâ *analisis deskriptif*. *Validitas* ingkang kaginakakên inggih mêniká *validitas semantik*. *Reliabilitas* ingkang kaginakakên inggih mêniká *intrarater sáhá interrater*. Asiling panalitèn mêniká ngandharakên ênêm bab inggih mêniká *deskripsi naskah SSTSW* ingkang taksih saé. *Transkripsi teks* kanthi *metode transkripsi diplomatik*, aksârâ Jáwá dhatêng aksârâ Jáwá kanthi mênâpâ wontênipun. *Transliterasi teks* kanthi *metode transliterasi standar*, aksârâ Jáwá ing aksârâ Latin. *Suntingan teks edisi standar*, kapanggihakên 9 têngbung ingkang dipun-*sunting*. *Terjemahan teks*, básá Jawi ing básá Indonesia. Isining *teks SSTSW* kapanggihakên piwulang èstri, inggih mêniká taat sáhá sêtyá, mangrêtos karubèdan garwá, ndamêl rêmên garwá, gêmati, nggulawênthah sáhá mulang muruk putrá, nyêkapi kabêtahan griyá, srêgêp, gêmi, sêtiti, sáhá ngati-ati.

Pamijining têngbung: *kajian filologi, piwulang èstri, Sêrat Sêsorahipun Tin Sastrá Wiryá*

ABSTRACT

About to the description of manuscript and SSTSW text, transcription of SSTSW text, transliteration of SSTSW text, editing of SSTSW text, translation of SSTSW text, and (6) explains the contents in text SSTSW. This research uses modern philological research methods and descriptive research methods. the descriptive method used to describe SSTSW text objectively. While the modern philological research method used to research the text is entitled SSTSW. The Source of the research data is the collection of Rumah Budaya Tembi Bantul Yogyakarta Library. This data is then analyzed using the descriptive analysis method. This research is using semantic validity, because this data about words and sentences. This research is using intraratter and interrater reliability. The results of this research described in six chapters. The SSTSW manuscript is in a good condition. The diplomatic transcription was copied from Javanese script into the same script. The standard transliteration changed the Javanese script into Latin script. The standard editing, found 9 edited words. The translation changed the Javanese language into the Indonesian language. The contents of SSTSW text explain the science for women, must obey and obedient to the husband, understand husband's inconvenience, make husband happy, educate and care for the children, household need, diligent, saving up money, and careful.

Keywords: philology study, the science for woman, Sêrat Sêsorahipun Tin Sastrá Wiryá

PURWAKA

Asiling kabudayan wonten ing tanah Jawi mênika wontên mapintên-pintên warni. Wonten ingkang sinêrat sâha botên sinêrat. Salah satunggaling ingkang sinêrat inggih menika *karya tulis*. *Karya tulis* sagêd dipunmangrêtosni masarakat kanthi câra maos lajêng ngrêmbag *karya tulis* menika. *Karya tulis* kathah ngêwrat nilai-nilai luhur ingkang sagêd dipuntuladhani déning masarakat. Kanggé mangrêtosni nilai-nilai luhur wontên ing karya tulis mênika, kêdah ngginakakên ngèlmi. Ngèlmi ingkang dipunginakaken kanggé naliti utawi ngrêmbag kabudayan lami ingkang sinêrat inggih menika kanthi ngèlmi *filologi*.

Filologi minangka ngèlmi ingkang dipunginakakên kanggé sarâna naliti *naskah-naskah* kinâ ingkang gayut kaliyan bab bâsa, kasusastran, sâha kabudayan. *Naskah* kinâ ingkang dipundadosakên *sumber data* panalitèn inggih *naskah Sêrat Sêsorahipun Tin Sastrâ Wiryâ* (SSTSW) ingkang dados *koleksi-nipun Perpustakaan Rumah Budâyâ Tembi Bantul Yogyakarta*. Pawadanipun dipunpilih *naskah SSTSW* inggih mênika *naskah SSTSW* dèrèng naté dipuntaliti sâha *teks*-ipun ngêwrat bab piwulang èstri, pramilâ isining *teks SSTSW* kaangkah sagêd murakabi tumrap pagêsanganing manungsa mliginipun tiyang èstri.

Panalitèn ingkang trêp kaginakakên kanggé naliti *naskah SSTSW* inggih panalitèn *filologi*. Prakawis mênika amargi *sumber data*-nipun arupi *naskah sâha teks*. Wondéné lampahing panalitèn *filologi* inggih mênika *deskripsi naskah sâha teks, transkripsi teks,*

transliterasi teks, suntingan teks, terjemahan teks, sâha analisis isining teks SSTSW.

GÊGARAN TEORI

Pangrêtosan *Filologi*

Têmbung *filologi* asalipun saking têmbung Yunani *philos* ingkang têngêsipun ‘trêsna’ sâha têmbung *logos* ingkang têngêsipun ‘têmbung’. Miturut Baroroh-Baried (1985:1), *filologi* inggih mênika salah satunggaling ngèlmi bab sêratan (karya tulis) ingkang gayut kaliyan bab bâsa, kasusastran, sâha kabudayan. Déné miturut Martinus (2001: 184) *filologi* inggih mênika salah satunggaling kawruh ingkang gayut kaliyan bab kabudayan, kasusastran, adat istiadat, sâha sejarah satunggaling bangsa kanthi têtilaran budâyâ ingkang sinêrat. Istanti (2010:16) ugi ngandharakên bilih *filologi* inggih mênika salah satunggaling *disiplin* ingkang sêsambêtanipun kaliyan *studi* tumrap asiling kabudayan (pamanggih, kapitadosan, adat, sâha piwulang-piwulang ingkang dipuncakakên wontên ing pagêsanganing masarakat) manungsa jaman rumiyin.

Saking pangrêtosan-pangrêtosan mênika, saged dipunpêndhêt dudutanipun bilih *filologi* inggih mênika ngèlmi ingkang dipunginakakên kanggé naliti bab bâsa, kasusastran, saha kabudayan wontên ing satunggaling bangsa inggih mênika *naskah-naskah* lami ingkang asilipun saking budâyâ jaman rumiyin.

Ancasing *Filologi*

Naliti salah satunggaling *naskah sâha teks* ing panalitèn *filologi* mênika têtentu wontên

ancasipun. Ancasing *filologi* tumrap panalitèn *teks SSTSW* inggih mênikå kanggé mangrêtos kabudayan bângså kanthi saé, lumantar sastranipun inggih mênikå kabudayan ingkang sinêrat. Sasanèsipun mênikå, ancasipun panalitèn *SSTSW* inggih mênikå ndamêl *suntingan sâhå terjemahan teks SSTSW*, kanggé nggampilakên pamaos ingkang botên paham andharan abåså Jawi. Salajêngipun ndamêl *transkripsi teks*, inggih mênikå kanggé nglêstantunakên *teks* minångkå warisaning kabudayanipun lêluhur ing jaman rumiyin.

Objek Filologi

Objek panalitèn wontên ing ngèlmi *filologi* inggih mênikå *naskah sâhå teks*. Salajêngipun, *naskah sâhå teks* minångkå *objek* panalitèn *filologi* kaandharakên kados ing ngandhap mênikå.

Naskah

Naskah utawi manuskrip utawi (*manuscript, handschrift*) inggih mênikå *objek* panalitèn *filologi* kanthi sêratan tangan utawi carik, ingkang taksih asli mênâpâ déné salinanipun ingkang ngandharakên bab-bab tartamtu, sinêrat kanthi bâså Jawi (Jawi Kina, Jawi Pêrtêngahan, Jawi Anyar), mawi aksårå Jåwå sâhå aksårå Latin utawi aksårå sanèsipun ingkang kasêrat wontên ing dlancang (kertas) (Mulyani, 2009: 1). Wondéné Fathurahman (2015: 6) ngandharakên bilih *naskah* inggih mênikå salah satunggaling wujud asiling budâyå, ingkang ngêwrat *teks* awujud sêratan ngèngingi manékå warni sêsêrêpan, pamikir, kawruh, sêjarah, *adat-istiadat*, sâhå tumindaking masarakat ing jaman rumiyin. Suyami (1996: 1)

ugi ngandharakên bilih *naskah* inggih mênikå sadâyå wujud asiling *karya tulis*-ipun tiyang jaman rumiyin ingkang taksih awujud sêratan tangan (*manuskrip*) mênâpâ déné ingkang sampun awujud cithakan (*naskah cithak*).

Saking andharan-andharan mênikå sagêd kadudut pangrêtosanipun, bilih *naskah* minångkå anggitan ingkang awujud sêratan tangan (*manuskrip*) mênâpâ déné ingkang sampun awujud cithak (*naskah cithak*) mawi aksårå Jåwå sâhå aksårå Latin ingkang kasêrat ing dlancang, ingkang ngêwrat bab tartamtu minångkå asiling *karya tulis* tiyang jaman rumiyin.

Teks

Teks inggih mênikå isining *naskah* utawi *manuskrip*, ingkang namung sagêd dipunpênggalih kémawon (Mulyani, 2013: 101). *Teks* inggih mênikå anggitan ingkang ngêwrat bab samukawising agêsang, inggih ingkang magêpokan kaliyan sadâyå ingkang sampun kalampahan, inggih gêgayutan kaliyan *humaniora*. *Teks* jinisipun wontên 3 inggih mênikå *teks lèsan*, *teks naskah carik*, sâhå *teks cithak* (Baroroh-Baried, 1985: 56).

Saking pangrêtosan-pangrêtosaning têmbung *teks* mênikå sagêd dipunpêndhêt dudutanipun bilih *teks* inggih mênikå isining *naskah* ingkang asipat *abstrak*, ingkang namung saged dipunangên-angên kémawon, inggih ingkang ngêwrat *informasi-informasi* sadâyå *aspek* pagêsangan ing jaman kapêngkêr, sâhå sagêd dipunandharakên kanthi lèsan utawi sinêrat dhatêng *generasi* salajêngipun supados sagêd lêstantun.

Lampahing Panalitèn *Filologi*

Gayut kaliyan péranganing *teori* ing panalitèn mênikå, panalitèn *filologi* dipuntindakakên kanthi paugêran tartamtu ingkang dipunwastani lampahing panalitèn *filologi*. Lampahing panalitèn mênikå kapérang dados ênêm bab, inggih mênikå: (1) *deskripsi naskah* sâhå *teks*, (2) *transkripsi*, (3) *transliterasi*, (4) *suntingan*, (5) *terjemahan teks*, sâhå (6) *analisis isining teks SSTSW*.

Piwulang Estri

Piwulang èstri inggih mênikå pèpèling sartå pamrayogi ingkang dipunginakakên kanggé tiyang èstri supados sagêd nyingkiri prakawis-prakawis ingkang sagêd ndamêl cilakaning pribadi sâhå tiyang sanès. Têmbung wanitå mênikå saking jarwådhosok wani ditåtå. Têgêsipun wanitå mênikå kêdah sagêd ngatur sadâyå babagan ingkang dipunadhêpi khususipun ing gêsang bêbrayan. Miturut tiyang Jawi, wanitå ingkang saé mênikå kêdah sagêd paham kaliyan têngês mâ têlu, inggih mênikå masak, macak, sâhå manak (Endraswara, 2006: 56). Rikålå priyå sawêg cupêt ing prakawis, wontên wanitå ingkang sagêd ndamêl manahipun téntrêm (Hasan, 2003:13).

Wanitå utåmå mênikå botên dipuntingali saking rupi utawi badanipun, nanging katingal saking solah bâwå, tumindak, sâhå bêktinipun dhatêng priyå ingkang dados sémahipun. Wontên tigang prakawis ingkang dados darmaning wanitå dhatêng sémahipun, inggih mênikå wêdi, gêmî, lan gêmati (Endraswara, 2006: 150). Wêdi atêgês botên sulâyå dhatêng pangandikan sâhå préntahipun sémah, sâhå taat préntah kanthi iklas

lair batos. Gêmî atêgês botên boros, njagi mênåpå kémawon ingkang dipunparingi déning sémah, njagi wadinipun sâhå botên rêmên nyêlathoni. Gêmati atêgês trêsnå dhatêng sémahipun sâhå sadâyå ingkang dipunrêmêni déning sémahipun.

Saking andharan mênikå, sagêd dipunpêndhêt dudutanipun bilih wanitå ingkang utami inggih mênikå wanitå ingkang tansah nêtêpi kodratipun, solah bâwå sâhå tumindakipun bêcik, sartå sagêd nindakakên darmaning wanitå wontên ing pagêsangan. Wanitå ingkang utåmi mênika sanès wanitå ingkang ayu rupinipun utawi badanipun, nanging wanitå ingkang sagêd dados patuladhan kanggé wanitå-wanitå sanès, mliginipun bab kabêcikan.

Panalitèn ingkang Jumbuh

Panalitèn ingkang jumbuh ing panalitèn mênikå inggih mênikå panalitènipun Ria Nur Hanifah kanthi irah-irahan ”*Kajian Filologi sâhå Analisis Kawruh Anggayuh Raosing Gêsang ingkang Sajatos wontên Sêrat Wêdyå Praståwå*” taun 2014 sâhå panalitènipun Tusina Nur Cahyani kanthi irah-irahan “*Tinjauan Filologi dan Nilai Moral Berumah-Tangga bagi Wanita Jawa dalam Sêrat Padmiwåra*” taun 2012.

Prakawis ingkang jumbuh inggih mênikå *objek* panalitèn ingkang kaginakakên, ingkang arupi *naskah* sâhå *teks*. Awit saking mênikå, *metode* panalitèn sâhå *teori* ingkang gayut kaliyan lampahing panalitèn ugi wontên jumbuhipun.

CĀRĀ PANALITĒN

Jinising Panalitèn

Panalitèn ingkang katindakakên mênikå kalêbêt panalitèn *deskriptif* sâhå panalitèn *filologi modern*. Panalitèn *deskriptif* mênikå salah satunggaling jinising panalitèn ingkang katindakakên kanthi naliti satunggaling *objek*. Wondéné *objek* panalitèn *deskriptif* sagêd arupi *nilai budâyå manungså, filsafat, nilai-nilai etika, karya seni, manungså, utawi objek sanèsipun* (Kaelan, 2005: 58). Panalitèn mênikå kalêbêt panalitèn *filologi modern* amargi ancasing kanggé ndamêl *kajian filologi* tumrap salah satunggaling *naskah Jawi, déné objek* panalitènipun inggih mênikå *naskah sâhå teks*.

Sumber Data Panalitèn

Objek panalitèn ingkang dipundadosakên *sumber data* ing panalitèn mênikå adhêdhasar *studi katalog* ingkang sampun kalampahan inggih mênikå *naskah sâhå teks SSTSW* ingkang kapanggihakên ing *Perpustakaan Rumah Budâyå Tembi Bantul Yogyakarta* kanthi nomêr *kode 4257/TB/HD/2002*. *Teks SSTSW* sinêrat mawi bâså *Jawi Énggal* kanthi undha-usuk *kråmå sâhå ngoko*.

Caranipun Ngêmpalakên Data

1. Deskripsi Naskah

Ancasing *deskripsi naskah* inggih mênikå kanggê ngandharakên bab kawontênanipun *naskah* ingkang jumbuh manawi dipundadosakên *objek* panalitèn. Asiling *deskripsi naskah sâhå teks SSTSW* dipunwujudakên kanthi kêrtu asiling *deskripsi naskah sâhå teks*.

2. Alih Tulis Teks

Alih tulis ingkang dipuntindakakên inggih mênikå *transkripsi sâhå transliterasi*. *Metode transkripsi* ingkang dipunginakakên inggih mênikå *metode transkripsi diplomatik*, inggih mênikå *cĀRĀ* anggènipun ndamêl alih tulis sêrataning *teks* kasêrat mênåpå wontènipun kados déné sêrataning *teks*-ipun kanthi aksårå ingkang sami. Wondéné *metode transliterasi* ingkang dipunginakakên *metode transliterasi standar*, inggih mênikå cara anggènipun ndamêl alih tulis sêrataning *teks* ingkang dipunsêrat kanthi adhêdhasar *ejaan* ingkang sampun lêtês utawi *Ejaan yang Disempurnakan*.

3. Suntingan Teks

Suntingan teks ingkang dipunginakakên wontên ing panalitèn mênikå inggih mênikå *metode suntingan teks standar*, katindakakên kanthi *cĀRĀ standarisasi ejaan* adhedhasar buku *Pedoman Umum Ejaan Bahasa Jawa Huruf Latin yang Disempurnakan* kawêdalakên déning Balai Bahasa Yogyakarta (2006) sâhå adhêdhasar *Baoesastra Djawa* kawêdalakên déning Poerwadarminta (1939).

4. Terjemahan Teks

Panalitèn mênikå ngginakakên *metode* alih bâså kanthi *harfiah, isi sâhå bebas*. Ingkang sapisan *metode* ingkang dipunginakakên inggih mênikå *terjemahan harfiah*. Manawi botên sagêd dipundamêl *terjemahan* ingkang trêp pramila dipunginakakên *metode terjemahan isi*. Salajêngipun, manawi taksih dèrèng sagêd dipundamêl *terjemahan* ingkang trêp, dipunginakakên *metode terjemahan bebas* kanthi dipunjumbuhakên kaliyan *konteks*-ipun.

5. Analisis Isining Teks

Analisis isining teks mênikå ngginakakên *metode* maos sâhå nyathêt. Maos ing panalitèn mênikå têngêsipun maos *teks SSTSW* kanthi dipunambal-ambali supados mangrêtos isining *teks*. Wondéné nyathêt ing panalitèn mênikå têngêsipun nyêrat *data* ingkang gayut kaliyan bab piwulang èstrinipun. Asiling *data* mênikå salajêngipun kaandharakên kanthi *deskriptif*.

Pirantosing Panaliten

Pirantosing panalitèn ingkang kaginakakên ing panalitèn mênikå inggih awujud kêrtu *data*. Kêrtu *data* kaginakakên kanggé nyêrat *data-data* ingkang kapanggihakên anggènipun ndamêl *deskripsi naskah sâhå teks, transliterasi teks, suntingan teks, terjemahan teks sâhå pangrêmbaging piwulang èstri*.

Cårå Ngêsahakên Data

Keabsahan data ing salêbêting panalitèn ngginakakên têtimbangan *validitas sâhå reliabilitas*. *Validitas* ingkang dipunginakakên inggih mênikå *validitas semantik*. Wondéné *Reliabilitas* ingkang dipunginakakên inggih mênikå *reliabilitas intrarater sâhå reliabilitas interrater*.

ASILING PANALITÈN SÂHÅ PANGRÊMBAGIPUN

1. Deskripsi Naskah sâhå Teks

Kawontênaning *naskah Sêrat Sêsorahipun Tin Sastrå Wiryå* mênikå taksih sagêd dipunwaos. Jilidanipun taksih saé, dipundondomi ngginakakên bêngang, *naskah*-ipun taksih jangkêp, botên wontên lêmbat-lêmbat

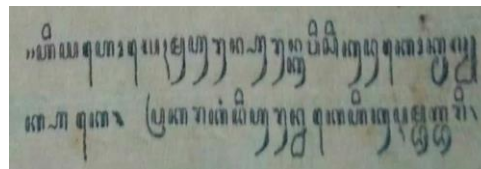
dlancang ingkang pêthil utawi ucul saking jilidanipun. Ananging wontên pérangan dlancang ingkang bolong alit inggih mênikå ing samak ngajêng pérangan ngandhap sâhå kâcå 38 dumugi samak wingking. Nâmå *penerbit naskah* inggih mênikå N.V Mardi Mulya ingkang mapan wontên ing Yogyakarta. Wondéné taun *terbit*-ipun inggih mênikå rikålå taun 1929.

Teks SSTSW kasêrat mawi aksårå Jåwå cithak kanthi dhapukan gancaran. Basanipun *teks* inggih bâså Jawi gagrag Enggal kanthi undhausuk kråmå sâhå ngoko. Jinis *bahan naskah* dlancang hvs. *Teks SSTSW* kalêbêt wontên ing jinis *teks* piwulang.

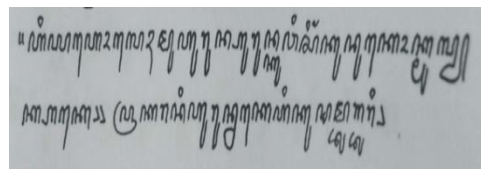
2. Transkripsi Teks

Transkripsi inggih mênikå ndamêl alih tulis sêrataning *teks* kanthi aksårå ingkang sami kaliyan aksaraning *teks*, inggih aksårå Jåwå. *Transkripsi teks SSTSW* ngginakakên *metode diplomatik*. Ancasipun ndamêl *transkripsi teks SSTSW* kanggé nglêstantunakên *teks* supados kapanggihakên salinanipun ingkang sinêrat carik. Wondéné tulådha asiling *transkripsi diplomatik* tumrap *teks SSTSW* kados ing ngandhap mênikå.

Teks SSTSW

Asiling Transkripsi Teks SSTSW

kasêrat mawi aksarâ Latin, tuladhânipun (...¹, ...², ...³, ...⁴) lan salajêngipun.

Asiling transliterasi standar sâhâ *suntingan standar* tumrap teks SSTS_W kasêrat kanthi wujud tabel. Anggènipun nindakakên *suntingan standar* manggihakên 9 têmbung ingkang kêdah dipun-*sunting*. Wondéné tuladhâ asiling transliterasi sâhâ *suntingan* kados ing ngandhap mênikâ.

Tabel 1. Asiling Transliterasi sâhâ Suntingan Teks SSTS_W

Asiling Transliterasi
Kajawi punikâ, taksih kulâ pêpuji malih ing sabên taun [-6-] tanah sagêda ¹ ngwontênakên konggrès, sartâ pamanggènipun sampun namung ngundhêr wontên Ngayogyâ kémawon, pêrlunipun
sagêdâ anggugah panggalhipun pârâ putri ing panggénan ngriku, (ingkang kanggénan konggrès).
Asiling Suntingan
Kajawi punikâ, taksih kulâ pêpuji malih ing sabên taun [-6-] tanah sagêda ¹ ng<a>wontênakên konggrès, sartâ pamanggènipun sampun namung ngundhêr wontên Ngayogyâ kémawon, pêrlunipun sagêdâ anggugah panggalhipun pârâ putri ing panggénan ngriku, (ingkang kanggénan konggrès).

Salajêngipun, *teks* ingkang dipun-*sunting* kaandharakên wontên ing *aparât kritik*. *Aparât kritik* dipundamêl minangkâ wujud tanggêl jawab ilmiah tumrap *teks SSTS_W*. Wondéné tuladhâ pangrêmbagipun têmbung ingkang dipun-*sunting* kaandharakên ing ngandhap mênikâ.

3. Transliterasi sâhâ Suntingan Teks SSTS_W

Metode transliterasi ingkang

dipunginanakên wontên ing panalitèn mênikâ inggih *transliterasi standar*. *Transliterasi standar* katindakakên kanthi ngéwahi aksarâ *teks SSTS_W* ingkang ngginakakên aksarâ Jâwâ dhatêng aksarâ Latin adhêdhasar *Pedoman Umum Ejaan Bahasa Jawa Huruf Latin yang Disempurnakan* (Balai Bahasa Yogyakarta, 2006).

Salajêngipun, *metode suntingan* ingkang dipunginakakên inggih mênikâ *metode standar* inggih mênikâ têtêmbungan ingkang kirang trêp panyêratipun kalêrêsakên adhêdhasar *Baoesastra Djawa* (Poerwadarminta, 1939) sâhâ *ejaan bâsâ Jawi*. Ananging, têtêmbungan ingkang dados ciri *khas-ipun teks* têtêp kasêrat mênâpâ wontênipun. Wontên ing panalitèn mênikâ, anggènipun nindakakên *suntingan teks* ngginakakên tândhâ-tândhâ tartamtu kanggé nêdahakên éwah-éwahan utawi *suntingan teks* ingkang dipundamêl. Wondéné tândhâ-tândhâ ingkang kaginakakên kaandharakên kados makatên.

- 1) Tândhâ <...> dipunginakakên kanggé tândhâ nggantos aksarâ, wandâ, utawi têmbung.
- 2) Tândhâ (...) dipunginakakên kanggé nêdahakên bilih wontên tambahan aksarâ, wandâ, utawi têmbung.
- 3) Tândhâ {...} dipunginakakên kanggé nêdahakên bilih wontên aksarâ, wandâ, utawi têmbung ingkang dipunkirangi.
- 4) Anggènipun nyêrat nomêr ing sabên *aparât kritik* ngginakakên ângkâ Arab ingkang

ng<a>wontênakên

Pandhapuking têngbung “ngwontênakên” inggih mênikâ (ng-) + (wontên) + (-akên). Têngbung “wontên” mênikâ bâsâ kramanipun “ânâ” (Poerwadarminta, 1939: 669). Têngbung “ngwontênakên” manawi dipunjumbuhakên kaliyan panyêrating têtêngbungan ingkang nêdahakên *ciri khas naskah* mênikâ botên jumbuh. Awit saking mênikâ, têngbung “ngwontênakên” dipunéwahi dados “ngawontênakên”. Pêthikaning *teks SSTSW* kados ing ngandhap mênikâ.

....Kajawi punikâ, taksih kulâ pêpuji malih ing sabên taun [-6-] tanah sagêda¹ ng<a>wontênakên konggrès....

4. Asiling Terjemahan Teks Sêrat Sêsorahipun Tin Sastrâ Wiryâ

Terjemahan *teks SSTSW* katindakakên kanthi ndamêl alih bâsâ saking bâsâ Jawi dhatêng bâsâ Indonesia. Panalitèn mênikâ ngêcakakên *metode terjemahan harfiah, terjemahan isi, sâhâ terjemahan bebas*. Wontên ing panalitèn mênikâ, absahing *terjemahan* adhêdhasar *Baoesastra Djawa* (Poerwadarminta, 1939). Wondéné tuladhâ asiling *terjemahan* kasêrat kanthi wujud *tabel* kados ing ngandhap mênikâ.

Tabel 2. Asiling Terjemahan Teks SSTSW

Asiling suntingan standar
Kulâ nuwun, nalikâ kulâ mirêng kabar, bilih ing Ngayogyakarta badhé wontên konggrès wanitâ Indhonésiyah, manah kula bingah sangêt. Kula
kapéngin sangêt sagêda ningali, amêsthi agêng sangêt paédahipun tumrap laré èstri. Mângkâ

konggrès wanitâ ingkang sawêg sapisan, ibâ wigatosipun.

Terjemahan Teks SSTSW

Permisi, ketika saya mendengar kabar, bahwa di Yogyakarta akan diadakan kongres perempuan Indonesia, hati saya senang sekali. Saya ingin sekali dapat melihat, pasti besar sekali manfaatnya bagi perempuan. Kongres perempuan yang baru pertama kali dilaksanakan mengundang perhatian.

5. Asiling Pangrêmbaging Piwulang Estri ing SSTSW

Panalitèn mênikâ ngandharakên piwulang èstri wontên ing *SSTSW*. Adhêdhasar *SSTSW*, kapanggihakên piwulang èstrinipun inggih mênikâ piwulang èstri minangka dados *ibu rumah tangga* ingkang sagêd dipunandharakên kados ing ngandhap mênikâ.

Tiyang èstri kêdah taat tumrap garwanipun

Kuwajiban tiyang èstri tumrap garwâ salah satunggalipun inggih mênikâ taat. Taat mênikâ kêdah dipuntindakakên minangka bêktining tiyang èstri dhatêng garwanipun. Prakawis mênikâ ugi salah satunggaling kuwajiban tiyang èstri wontên ing salêbêting balé griyâ.

...wong wédok mono, mêngdhang-mêngdhangâ iyâ kudu kalah karo wong lanang, **kudu manut, kudu miturut sapangrèhé wong lanang**, Bêbasané: suwargâ nunut, wong lanang kuwâsâ bisâ golèk gunâ kâyâ... *SSTSW* (14)

Terjemahan

...perempuan, harus kalah dengan laki-laki, harus taat, harus patuh, harus patuh dengan perintah laki-laki, seperti kata pepatah: suwarga nunut, laki-laki yang berkuasa dan mencari nafkah... SSTSW (14)

Pêthikan *teks SSTSW* wontên ing nginggil mênikâ ngandharakên bilih tiyang èstri wajib taat dhatêng garwanipun, kédah nindakakên sadâyâ parintah saking garwanipun. Sanajan ingkang dipunprentahakên mênikâ awrat, kédah têtêp dipuntindakakên kanthi sabar sâhâ têmênan, amargi wontên bêbasan ‘suwargâ nunut’ ingkang tégêsipun inggih mênikâ bêgjà cilakanipun tiyang èstri gumantung saking garwanipun.

Endraswara (2006: 93) ngandharakên bilih tiyang èstri kédah nindakakên sadâyâ parintah sâhâ kédah taat nasehatipun garwâ kanthi raos bêkti sâhâ ikhlas, amargi tiyang jalêr utawi garwâ inggih mênikâ pêmimpin wontên ing salêbêting balê griyâ ingkang gadhah sipat “rumangsâ handarbéni”, inggih mênikâ sipat nggadhahi sâhâ tanggêl jawab tumrap sadâyâ kulawargâ. Pramila, tiyang èstri kédah gadhah sipat “angon råsâ”, inggih mênikâ ndhérék ngraosakên mênâpâ ingkang dipunraosakên garwanipun sâhâ taat dhatêng garwanipun kanthi manah ingkang mantêp.

Sagêd dipunpêndhêt dudutanipun bilih prakawis wontên ing nginggil mênikâ jumbuh kaliyan piwulang wontên ing *SSTSW*. Tiyang èstri kédah taat, kédah nindakakên sadâyâ parintah saking garwanipun. Sikap taat dipuntindakakên minangkâ sikap bêktinipun tiyang èstri tumrap garwâ, amargi tiyang jalêr mênikâ minangkâ imam wontên ing salêbêting balê griyâ sâhâ gadhah tanggêl jawab ingkang agêng tumrap mênâpâ kémawon ingkang dados têtanggêlanipun wontên ing kulawargâ. *Taat*-ipun tiyang èstri ugi dipuntindakakên manawi parèntahipun saé sâhâ botên nyimpang saking

ukum sâhâ syariat agami. Prakawis mênikâ botên gampang. Pramila manawi nindakakên kédah gadhah manah ingkang jêmbar sâhâ ikhlas. Sikap ikhlas anggènipun nindakakên sadâyâ kuwajibanipun sagêd ndadosakên kulawargâ ingkang têntrêm.

Panutup

Dudutan

1. Deskripsi Naskah sâhâ Teks SSTSW

Naskah SSTSW kawontênanipun taksih saé sâhâ *teks*-ipun taksih kawaos kanthi cêthâ. Dlancangipun *naskah SSTSW* wontên ingkang bolong, déné warninipun dlancang sampun kuning sêmu soklat. *Naskah SSTSW* sinêrat kanthi dhapukan gancaran. Jinising aksaranipun mawi aksârâ Jâwâ cithak. Wujuding *huruf* ngêtumbar kanthi tinta warni cêmêng. Bâsâ ing *teks SSTSW* ngginakakên bâsâ Jawi ènggal inggih mênikâ bâsâ Jawi krâmâ sâhâ bâsâ Jawi Ngoko. Adhédhasar isining *teks*, *teks SSTSW* kalêbêt wontên ing jinising *teks* piwulang.

2. Transkripsi teks SSTSW

Transkripsi teks SSTSW katindakakên ngginakakên *metode transkripsi diplomatik*. *Transkripsi* dipuntindakakên kanthi nyêrat malih *teks SSTSW* mawi aksârâ Jâwâ ingkang kasêrat carik. Ancasipun ndamêl *transkripsi teks SSTSW* inggih mênikâ kanggé nglêstantunakên *teks* supados kapanggihakên salinanipun ingkang sinêrat carik.

3. Transliterasi teks sâhâ Suntingan Teks SSTSW

Metode transliterasi ingkang dipunginakakên ing panalitèn mênikâ, inggih mênikâ *metode transliterasi standar*. Ancasipun ndamêl *transliterasi* inggih mênikâ kanggé

nggampilakên pamaos anggènipun maos *teks* mênikâ amargi *teks* ingkang kasêrat mawi aksârâ Jâwâ dipunsêrat dados aksârâ Latin.

Suntingan teks SSTSW ingkang dipunginakakên inggih mênikâ *metode suntingan teks edisi standar*. Kapanggihakên 9 têmbung ingkang dipun-sunting. *Salajêngipun, éwah-éwahanipun kaandharakên wontên ing* aparat kritik.

4. **Terjemahan teks SSTSW**

Terjemahan teks SSTSW ngginakakên *metode terjemahan harfiah, metode terjemahan makna/ isi, sâhâ metode terjemahan bebas*. Sadâyâ *metode* mênikâ dipunginakakên kanthi *kontekstual*. *Terjemahan* wontên ing panalitèn mênikâ katindakakên kanthi ndamêl alih basaning *teks* saking bâsâ Jawi dhatêng bâsâ Indonesia. Ancasing ndamêl *terjemahan* inggih mênikâ kanggé nggampilakên pamaos anggènipun mangrêtosi isining *teks SSTSW* mliginipun pamaos ingkang kirang paham bâsâ Jawi.

5. **Pangrêmbaging Piwulang Estri Teks SSTSW**

Teks SSTSW ngêwrat piwulang ingkang sagêd dipundadosakên patuladhan kanggé tiyang èstri. Wondéné piwulangipun inggih mênikâ (1) tumrap garwanipun, tiyang èstri kédah taat sâhâ sêtyâ, mangrêtos karubèdan garwâ, ndamêl rêmên garwâ, gêmati (2) ibu tumrap putrâ, kédah saged nggulawênthah putrâ-putrnipun, kédah sagêd mulang muruk putrâ-putrnipun kanthi saé, (3) tiyang èstri tumrap balé griyâ, kédah sagêd nyêkapi kabêtahan griyâ, srêgêp anggènipun nâta bale griyâ, gêmî, sêtiti, sâhâ ngati-ati.

Implikasi

Adhêdhasar asiling panalitèn sâhâ pangrêmbaging *teks Sêrat Sêsorahipun Tin Sastrâ Wiryâ* ingkang sampun kaandharakên ing bab IV tamtu wontên *implikasi-nipun*. Wondéné *implikasi* panalitèn mênikâ kanggé *lingkungan perguruan tinggi*, mliginipun ing *Jurusan Pendidikan Bahasa Daerah*, panalitèn mênikâ sagêdâ dados sêsêrêpan bab cârâ anggènipun ngêcakakên ngèlmi *filologi* kanggé naliti *naskah* Jawi. *Implikasi* sanèsipun inggih mênikâ kanggé masarakat umum, piwulang èstri wontên ing *SSTSW* sagêd dados tambahing wawasan sâhâ ngèlmi kanggé pârâ tiyang èstri kanggé nggayuh gêsang ingkang ayêm têntrem.

Pamrayogi

1. *Teks Sêrat Sêsorahipun Tin Sastrâ Wiryâ* taksih prêlu dipuntaliti kajumbuhakên kaliyan bab sastrâ, bâsâ, mênâpâ déné bab sanèsipun.
2. Panalitèn *naskah-naskah* kinâ mliginipun *naskah* Jawi taksih prêlu dipuntaliti kanggé nglêstantunakên *naskah* mênikâ supados isinipun taksih sagêd dipunmangrêtosi sâhâ kanggé nglêstantunakên piwulang ingkang taksih sagêd kajumbuhakên kaliyan pagêsangan masarakat samênikâ.

Kapustakan

Naskah

Anonim. 1929. *Sêrat Sêsorahipun Tin Sastrâ Wiryâ*. Yogyakarta: N.V. Mardi Mulya.

Pustakâ

Baroroh-Baried, Siti, dkk. 1985. *Pengantar Teori Filologi*. Jakarta: Pusat Pembinaan

dan Pengembangan Bahasa Departemen Pendidikan dan Kebudayaan.

Daerah Fakultas Bahasa dan Seni Universitas Negeri Yogyakarta.

Balai Bahasa Yogyakarta. 2006. *Pedoman Umum Ejaan Bahasa Jawa Huruf Latin yang Disempurnakan*. Yogyakarta: Kanisius.

_____. 2013. *Komprehensi Tulis*. Yogyakarta: Kanwa Publisher.

Endraswara, Suwardi. 2006. *Budi Pekerti Jawa*. Yogyakarta: Buana Pustaka.

Poerwadarminta, W.J.S. 1939. *Baoesastra Djawa*. Batavia: J.B Wolters's Uitgevers-Maatschappij N.V.

Fathurahman, Oman. 2015. *Filologi Indonesia: Teori dan Metode*. Jakarta: Prenada Media Group.

Hasan, M. Ali. 2003. *Pedoman Hidup Berumah Tangga dalam Islam*. Jakarta: Prenada Media.

Kaelan. 2005. *Metode Penelitian Kualitatif Bidang Filsafat*. Yogyakarta: Paradigma.

Martinus, Surawan. 2001. *Kamus Kata Serapan*. Jakarta: PT Gramedia Pustaka Utama.

Mulyani, Hesti. 2009. *Membaca Manuskrip*. Diktat Jurusan Pendidikan Bahasa